

הרב שמחה פנט

מחבר ספר משנת חכמים על שו"ע חו"מ

מחבר: שמחה פנט

רוב וסטטיסטיקה בהלכה

מחבר: שמחה פנט

אוצר החכמה

ראשי פרקים

רוב סנהדרין — הילך אחר הרוב או ביטול ברוב * רוב סנהדרין — הבעיות העולות ופתרונן
 * הולכים אחר רוב פוסקים, רק אם ישבו כולם יחד * הליכה אחר הרוב באסיפות ציבור *
 סיכום

☆☆☆

מחבר: שמחה פנט

אוצר החכמה

רוב סנהדרין — הילך אחר הרוב או ביטול ברוב

בדין רוב סנהדרין אם הוא משום הליכה אחר הרוב או משום ביטול המיעוט ברוב.

סנהדרין שדנו ונחלקו בדעתם אמרה התורה (שמות כג ב) 'אחרי רבים להטות' דהיינו שפסק ההלכה היא כדעת הרבים שבהם, וכתב הרא"ש בתשובה (כלל ו' ס"ה) שלא רק בסנהדרין ובבית דין אלא "כל עסק של רבים אמרה תורה אחרי רבים להטות, ועל כל עניין שהקהל מסכימים הולכים אחרי הרוב והיחידים צריכים לקיים כל מה שהסכימו עליהם הרבים".

וכן הוא מנהג העולם באסיפות והתועדויות שהולכים אחר הרוב. ואף על פי שהוא דבר הנראה פשוט, ומקובל בכל העולם, אמנם נראה להלן שהעניין צריך הסבר מה טיבו של רוב זה וכיצד הוא פועל.

עוד מצינו בגמרא דין רוב בתערובת איסור והיתר, והיינו כשנתערב דבר האסור בין דברים המותרים, אם רוב התערובת הוא מדבר המותר הרי האיסור בטל ברוב, וכתב רש"י בכמה מקומות שגם דין זה נלמד מהפסוק 'אחרי רבים להטות' האמור בסנהדרין. וצריך ביאור איך למדו חז"ל מהפסוק אחרי רבים

להטות שהוא לכאורה סברא שאין הרבים טועים כי אם המעטים ואיך הוציאו מזה דין ביטול איסורים שלא הוזכר בתורה, בין שנפרש עניין הביטול שהמיעוט כמי שאינו ובין שנפרש שנהפך האיסור להיות היתר לכאורה אין לו שייכות בסברא לעניין רוב סנהדרין ששם הוא סברא שנשכים עם הרוב ולא עם המיעוט.

אוצר החכמה

וכדי להבין עניין זה נקדים כמה הערות בדין רוב סנהדרין.

בגמרא סנהדרין (ג:) איתא מניין שהולכים אחר הרוב בסנהדרין שדנים בדיני ממונות הרי הפסוק אחרי רבים להטות נאמר בדיני נפשות ואמרו שם שלומדים בקל וחומר מדיני נפשות, והקשו בתוס' (שם ד"ה דיני ממונות) מהו הקל וחומר הרי יש לנו כלל ש'אין הולכים בממון אחר הרוב', הרי שממון יותר חמור לעניין רוב מאיסורים ודיני נפשות. ותירצו בתוס' שם שמה שאמרו בגמרא שאין הולכים בממון אחר הרוב זה אינו כלל בכל דיני ממונות רק באותו אופן שאמרו שם בגמרא (ב"ק מו:) המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן וטוען הלוקח שאינו יכול לחרוש בו ולעבוד עמו, והמוכר אומר שמכר אותו בתור שור לשחיטה ואין מעכב מה שהוא נגחן, הדין עם המוכר כיון שהוא מוחזק במעות שקיבל עבור השור אין להוציא ממנו בספק שמא קנה לשחיטה, ואף על פי שרוב בני האדם קונים שור לחרישה ולא לשחיטה אין הולכים בממון אחר הרוב. ודוקא בזה אין הולכים אחר הרוב מפני שרוב זה הוא 'רוב גרוע', כך כתבו התוס' ולא ביארו מדוע רוב זה הוא גרוע.

בספר שב שמעתתא (ש"ד פ"ו) הביא בשם הרמב"ן והריטב"א להסביר ולחלק בין רוב שהוא בטבע כמו רוב בהמות כשרות וכדו' ובין רוב התלוי במנהג כמו רובא לרדיא (לחרישה) שאף שרוב האנשים קונים לרדיא זהו אינו דבר שבטבע אלא כך הוא המנהג ומנהג יכול להשתנות, וצ"ב.

תוס' בבבא קמא (ב"ק כז: ד"ה קמ"ל) הקשו אותה קושיה ושם תירצו תירוץ אחר, גם לא ביארו דבריהם אמנם האחרונים פירשו דבריהם לחלק בין רובא לרדיא שכיון שצריכים לילך אחר הרוב נגד המיעוט זה לא אמרינן בדיני ממונות אבל רוב סנהדרין ובית דין המיעוט בטל ברוב והרי הוא כמי שאינו.

נתברר בדברי תוס' אלו שפרשו 'אחרי רבים להטות' שהוא מדין ביטול המיעוט ברוב, ולא שנשמך על הרוב נגד המיעוט. וצריך להבין איך הגיעו להבנה זאת בפסוק, וגם צ"ב במה נחלקו התוס' בבבא קמא עם התוס' בסנהדרין הנ"ל.

רוב סנהדרין – הבעיות העולות ופתרונן

בסברת רוב סנהדרין יש כמה נקודות שלא ברורים לגמרי.

¹⁷ ע"פ חזקוני

בגמרא (יומא פד:) איתא 'כל קבוע כמחצה על מחצה דמי' ורק בפירש ונמצא הלך אחר הרוב. כגון תשעה חנויות שמוכרות בשר כשר וחנויות אחת מוכרת בשר טרף, מי שמצא חתיכת בשר באותו השוק יכול לאכלו משום שאנו תולים שהבשר נפל ממי שקנה באחד מהחנויות הכשרות כי הם הרוב, אבל מי שקנה בשר ואינו יודע מאיזה חנות קנה אינו יכול לתלות שמן הסתם קנה בחנות המוכרת כשר. אף על פי שהם הרוב, אבל מכיוון שהספק מתחיל במקום הקבוע לבשר ובמקום קביעותו יודעים אם הבשר כשר או טרף, אף על פי שעכשיו נולד ספק אין הולכים בזה אחר הרוב, וזה כלל בדיני רוב והגמרא (שם) לומדת את זה מפסוק שכשיש תערובת איסור והיתר ואנו יודעים מהו האיסור ומהו ההיתר אין אנו הולכים אחר הרוב כשנולד הספק במקום קביעותו כגון שלקח אחד מהם ואינו יודע איזה לקח, ורק אם נפלה החתיכה משאר החתיכות ואינו יודע איזה חתיכה נפלה בזה הולכים אחר הרוב, אמנם גם חילוק זה לא נתבאר היטב אם יש בו סברא או שהוא גזירת הכתוב אבל מכל מקום הכלל הוא שבקבוע אין הולכים אחר הרוב, ואם כן צריך ביאור איך הולכים בסנהדרין ובבית דין אחר הרוב הרי הבית דין הוא קבוע ואנו יודעים מי המזכה ומי המחייב אם כן איך הולכים אחר הרוב, וקושיה זו הקשה הט"ז בהלכות סוכה (סימן תרלב סק"ג), ואנו נלך לפי דרכנו.

בספר 'אורים ותומים' (קיצור תקפו כהן סימם קכג) האריך לבאר ענין רוב בסנהדרין וכתב שם שהסברא בזה היא משום שיותר נכון לחשוב שהמיעוט טועים מאשר לחשוב שהרבים טועים, ע"כ. וכן דרך העולם לסמוך על הרבים משום שהרבים אינם טועים. גם דבר זה צריך ביאור, שהרי בגמרא חולין (יא.) חילקו בין 'רובא דאיתא קמן' כלומר רוב שהוא לפנינו דהיינו שאנו יודעים מהו הרוב ומהו המיעוט כמו בדיינים שכולם לפנינו ואנו יודעים מי המזכה ומי המחייב ובין 'רובא דליתא קמן' כלומר רוב שאינו לפנינו כמו רוב בהמות כשרות שאין אנו יודעים איזה בהמה כשרה ואיזה טריפה אלא שאנו יודעים באופן כללי מן הנסיון שרוב הבהמות בעולם אין בהם טריפה. (אמנם בספר 'שערי יושר' (ש"ג פ"א) הביא מכמה סוגיות בש"ס שאין להכריע איזה רוב יותר חזק, על כל פנים מהגמרא מוכח שאינם שווים), ואם כן צריך להבין סברת ה'יתומים' הנ"ל שהרי בגמרא שם אמרו שרוב סנהדרין הוא רובא דאיתא קמן ואי אפשר ללמוד מהפסוק 'אחרי רבים להטות' הכתוב בסנהדרין שהוא רובא דאיתא קמן על רובא דליתא קמן, ולפי דברי התומים גם רוב סנהדרין הוא

רובא דליתא קמן שהרי אנו תולים שהרוב צודקים כי דרך העולם (שאינו לפנינו) שהרוב טועים פחות מהמיעוט.

הולכים אחר רוב פוסקים, רק אם ישבו כולם יחד

בספר 'מנחת חינוך' (מצוה עח) הביא בשם ספר 'גט פשוט' שאין הולכים אחר הרוב אלא בסנהדרין או בבית דין שישבו הדיינים ביחד ודנו כאחד וכל אחד אומר דעתו בפני האחרים, אבל הפוסקים שלא ישבו לדון ביחד אלא כל אחד כתב דעתו בספר או שידוע לנו מה דעתו, בזה אין הולכים אחר הרוב וכן הסכימו האחרונים וכן היתה דעת היחזון איש¹ בויכוח הידוע בעניין קו התאריך. ולפי סברת ה'תומים' שיותר מסתבר שהמיעוט טועים ולא הרוב לכאורה אין מקום לחלק בין ישבו ביחד או לא ומדוע לא נלך ברוב פוסקים אחר הרוב מאותה סברא שאין הרוב טועים.

ולביאור העניין נראה על פי מה שנוהגים היום במילי דעלמא לבדוק דברים על פי שנקרא בלשון העולם סטטיסטיקה כלומר ניתוח נתונים לפי כמות כגון אם רוצים לדעת מה הסבירות שמכונתית תתקלקל בודקים מאה מכוניות שנסעו כמות מסוימת ומתוכם עשר מכוניות התקלקלו, אם כן אנו קובעים שמכונתית רגילה יש לה סיכוי של עשרה אחוזים להתקלקל, ונפקא מינה למיקח וממכר כגון לתשלום ביטוח וכדו'. אבל זה ודאי שכשלוקחים בחשבון מתייחסים רק למכוניות שהתקלקלו באקראי בלי סיבה מכוונת ואז אפשר לראות מהי הסבירות שמכונתית תתקלקל באקראי, אבל אם יבדקו מכוניות שהתקלקלו בכוונה או מסיבה מכוונת, אלו לא יכולים להוות סטטיסטיקה, כי אף אם התוצאה תהיה שכל המכוניות התקלקלו זהו בגלל הסיבה שהיתה ואין ללמוד מזה על מכונתית רגילה, וכן אם נבדוק מכוניות רגילות ונגיע למסקנה ששום מכונתית לא אמורה להתקלקל בודאי שאם אדם יקלקל את המכונתית שלו היא תהיה מקולקלת ולא יוכל לומר שהסטטיסטיקה הבטיחה שהמכונתית לא תתקלקל, (זה נקרא רוב דטרמניסטי דהיינו סיבתי ולא אקראי) זהו הכלל בסטטיסטיקה שאין מביאים בחשבון אלא מה שקרה באקראי ולא מה שקרה במכוון.

השתא דאתינן להכי נראה מהו עניין רוב סנהדרין. הבאנו לעיל בשם ה'תומים' שיותר מסתבר שהמיעוט טעו מאשר הרוב טעו. ונשאל על זה - הכי זה דרך העולם שאין הרוב טועים בדעה? הרי דעת בעלי בתים היפך מדעת תורה ואם נבדוק בכל המקצועות והמדעים נראה בעליל שרוב המביעים דעה אינם מכוונים לאמת, ואין להאריך בזה משום כבוד הבריות, ואף אם תרצה

סאסא

לומר שהסנהדרין הם לא בעלי בתים אלא בעלי תורה חכמה וגבורה וכו' אבל ¹²³⁴⁵⁶⁷דין רוב אינו רק בסנהדרין וגם לא רק בבית דין אלא בכל התועדות של אנשים וכו' כמו שכתבנו לעיל בשם הרא"ש, ומהיכי תיתי לומר עליהם שהרוב מכוונים לאמת.

והנראה לומר בזה שבאמת על פי סדר הבריאה היה צריך להיות שכל אדם יכוון לאמת כי 'האלקים עשה את האדם ישר' (קהלת ז כט) ומה שהדעות משובשות זהו משום ש'המה בקשו חשבונות רבים' (שם), ומעשי אנוש ותחבולותיו הם המשבשים דעתו ע"י קנאה ושנאה ותחרות המוציאים את האדם מן העולם (אבות ד כא), אם כן מה שאדם טועה ואינו מכוון לאמת זהו לא באקראי אלא מחמת קלקול שקלקל בעצמו ואם כן אי אפשר לתלות ברוב דעות כנ"ל, ואם כנים דברינו אפשר לומר שמזה הבינו חז"ל שמה שאמרה תורה אצל בית דין 'אחרי רבים להטות' זהו לא משום הסברא שאין הרוב טועים כי אי אפשר לסמוך על רוב זה כנ"ל, אלא על כרחך צריכים לומר שמה שאמרה תורה 'אחרי רבים להטות' הוא לא משום הסברא שהרוב יותר צודקים אלא משום שהמיעוט בטל ברוב והרי הוא כמי שאינו, ומזה למדו לשאר תערובות שהמיעוט בטל ברוב.

ואם כנים דברינו יתיישב הכל כמין חומר, והיינו מה שכתבו התוס' בסנהדרין ש'רובא לרדיא' הוא רוב גרוע היינו משום שרוב זה אינו אקראי אלא מכוון כי מי שקונה שור קונה אותו בדעה מכוונת אם לשחיטה ^{אוצר החכמה}או לעבודה ולא שייך בזה לילך אחר הרוב, ומה שרוב אנשים קונים שור לעבודה זהו סיבתי כי יש יותר צורך בעבודת האדמה מאשר באכילת בשר, אבל הקונה שור אינו מסור לדעת הרוב ואם הוא צריך שור לשחיטה לא איכפת לו מה שאחרים קונים וכשיצטרך שור לעבודה יקנה לעבודה. ואפשר שזה כוונת הרמב"ן והריטב"א שהביא 'בשב שמעתתא' (ש"ד פ"ו) הנ"ל לחלק בין רוב שבטבע לרוב שבמנהג. ולפי זה נאמר שהתוס' בב"ק אינם חולקים על התוס' בסנהדרין אלא אדרבה לשיטתם קאזלי אחר שפירשו בסנהדרין שרוב שאינו בטבע הוא רוב גרוע אם כן איך הולכים אחר רוב דיינים והרי אינו רוב בטבע כנ"ל, לכן פירשו שרוב דיינים הוא משום ביטול והמיעוט הוא כמי שאינו ולא משום הליכה אחר הרוב.

ואף על פי שבגמרא לא נזכר שדין ביטול איסורים ברוב נלמד מהפסוק 'אחרי רבים להטות' הכתוב אצל סנהדרין רק רש"י כתב כן בכמה מקומות (ביצה ג: ד"ה אפילו ב"מ נג. ד"ה דאורייתא חולין צ"ה ע"ב ד"ה מדאורייתא), וגם התוס' (ע"ז לו. ד"ה א"ר יוחנן) כתבו כן ולא נתברר מנין למד זאת רש"י.

נראה לי שאף שאין ראיה לדבר יש רמז לדבר, שבגמרא (חולין יא.) איתא הא מילתא דאמור רבנן זיל בתר רובא מנלן? וכו' רובא דאיתא קמן כגון ט' חנויות וסנהדרין לא קמבעיא לן שהרי אמרה תורה 'אחרי רבים להטות', כי קמבעיא לן רובא דליתא קמן כגון קטן וקטנה [שיכולים לייבם ואין חשש שמא ימצאו סריס או איילונית] וכו'. ויש לדייק למה 'לרובא דאיתא קמן' הביאה הגמרא שתי דוגמאות 'ט' חנויות וסנהדרין' ואין מדרך הגמרא להביא יותר מדוגמא אחת כמו של'רובא דליתא קמן' לא הביאה הגמרא רק דוגמא אחת 'קטן וקטנה'. ולפי הנ"ל ניחא שברובא דאיתא קמן יש שני סוגים נפרדים של רוב האחד שנתלה ברוב מסברא שכך הוא האמת, כמו בט' חנויות שאנו תולים שהחתיכה נפלה ממי שקנה בחנות הכשרה כי הם הרוב. והשני הוא רוב סנהדרין ובתי דין שבזה אין אנו תולים ברוב אלא שהמיעוט בטל ברוב והרי הוא כמי שאינו וזהו סנהדרין, ושניהם בכלל רובא דאיתא קמן ושניהם נלמדים מהפסוק 'אחרי רבים להטות' ולכן הביאה הגמרא את שתי הדוגמאות.

ובזה יובן גם מה שאין הולכים אחר רוב פוסקים כשלא ישבו ביחד, כי אין דין ביטול רק בתערובת שהיא לפנינו, וברוב פוסקים שאינם לפנינו אין דין ביטול ברוב, ולילך אחר הרוב אי אפשר כי זה רוב גרוע כנ"ל. ועיין ב'תומים' (שם) כתב סברא [לגבי קים לי] שאי אפשר לבנות על דברי הפוסקים כי לא כל שיטות הפוסקים ידועות לנו, יש שלא כתבו דבריהם בספר, ויש שכתבו ונשאר בכתב יד, ויש ספרים שלא הגיעו אלינו, ע"כ. אבל סברא זו אי אפשר לומר לגבי רוב, כי גם כשיושבים מספר דיינים ודנים איך נלך אחר הרוב והרי יש עוד אנשים בעולם ואין אנו יודעים מה דעתם ואולי אם יאמרו כולם את דעתם יהיה הרוב הפוך, אבל לדברינו ניחא שאין אנו הולכים בזה אחר הרוב כנ"ל רק שהמיעוט בטל ברוב וזה אי אפשר לומר רק כשכולם לפנינו כמו בחתיכת בשר טרף שנתערבה בין החתיכות שלפנינו, אבל ברוב פוסקים שלא נתערבו יחד אין דין ביטול.

ובזה אפשר להסביר גם דברי הגמרא בתשע חנויות שכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ורק בנמצא הלך אחר הרוב. וההסבר הוא כי הנמצא נפל באקראי ולכן אפשר לילך אחר הרוב אבל כשלקח מחנות ואינו יודע מאיזה חנות לקח זהו לא באקראי כי ודאי היה לו איזה סיבה למה לקח מחנות זו ולא מחנות אחרת. אמנם עדיין צריך עיון אם אפשר לומר סברא זו בכל הדוגמאות של קבוע המוזכרות בגמרא.

הליכה אחר הרוב באסיפות ציבור

הוצאת חסידי חסידות

עוד יובנו בזה דברי החינוך (מצוה עח) שכתב חילוק בין רוב שבסנהדרין לרוב בשאר בתי דין וכדו', שבסנהדרין הולכים אחר הרוב אף כשהמיעוט הם יותר חכמים מהרוב אבל בשאר בתי דין אין הולכים אחר הרוב אלא אם כן כל הדנים שווים בחכמה אבל אם המיעוט הם יותר חכמים הולכים אחר החכמה ולא אחר הרוב וכתב שם ב'מנחת חינוך' שסברא זו נמצאת בגמרא. אבל לא נתברר מניין לנו לחלק בין סנהדרין לשאר בתי דין, מה נפשך אם הדבר נכון שעדיף לילך אחר החכמה אז גם בסנהדרין יש לומר כן, ואם גזירת הכתוב שבסנהדרין נלך אחר הרוב אפילו נגד החכמה אם כן נלמד משם לכל רוב. ועל פי הסברא שכתבנו יש להסביר שבסנהדרין שנבחרו על פי התורה ודאי דעתם ישרה ואמיתית ואף שנחלקו - אלו ואלו דברי אלקים חיים, והתורה אמרה שלמעשה נלך אחר הרוב, כי המיעוט בטל ברוב והרי זה כאילו כולם אמרו דבר אחד. אבל בשאר אסיפות שאין אנו יודעים על מהותם של הדנים ואפשר שדעתם משובשת כנ"ל אם כן כשחלקם חכמים יותר ולא נשתבשה דעתם אין אנו מתחשבים בדעת האחרים אף שהם הרוב כי אנו תולים שדעתם משובשת ואין לסמוך עליהם כנ"ל.

ומכל מקום בין אם כך או כך כתב הרא"ש (בתשובה הנ"ל) בטעם שהולכים אחר הרוב 'והיחידים צריכים לקיים כל מה שהסכימו עליהם הרבים, שאם לא כן לעולם לא יסכימו הקהל על שום דבר אם יהיה כח ביחידים לבטל הסכמתם ולכן אמרה תורה בכל דבר הסכמה של רבים אחרי רבים להטות'. ודברים אלו הם על פי דברי החינוך (מצוה עח) שכתב וז"ל: ומשרשי מצוה זו, שנצטוינו בזה לחזק קיום דתינו, שאילו נצטוינו קיימו התורה כאשר תוכלו להשיג כוונת אמיתתה, כל אחד ואחד מישראל יאמר דעתי נותנת שאמיתת ענין פלוני כן הוא, ואפילו כל העולם יאמרו בהפכו לא יהיה לו רשות לעשות הענין בהפך האמת לפי דעתו, ויצא מזה חורבן שתעשה התורה ככמה תורות, כי כל אחד ידין כפי עניות דעתו. אבל עכשיו שבפירוש נצטוינו לקבל בה דעת רוב החכמים, יש תורה אחת לכולנו והוא קיומנו גדול בה, ואין לנו לזוז מדעתם ויהי מה, ובכן בעשותינו מצוותם אנו משלימין מצות האל, עכ"ל. עוד כתב הרמב"ם (בפיה"מ למסכת נזיר פרק ט' במשנה נזיר שגילח) לענין מה שסומכים על החזקה וכתב שאם נחשוש לאפשרויות נגיע ללא תכלית ולכן אמרה התורה שנלך אחר החזקה ומסתם גם זו הסברא ברוב, ונתנה התורה כח ברוב שלא יטעו, ואף אם באמת טעו (ואין אנו יודעים) כתב הרמב"ם (באיגרת) שאין לנו לחשוש כי רצון הקב"ה 'שנלך אחר התורה ולא אחר האמת'.

סיכום*

- (א) דין רוב נאמר בתורה לעניין דיינים. חז"ל למדו שגם באיסור והיתר קיים דין ביטול ברוב.
- (ב) כתבו הפוסקים, וכן מנהג העולם שדין רוב לא נאמר רק בדיינים אלא כל אסיפת עם או ציבור של נבחרים, קיים בה דין תורה לילך אחר הרוב.
- (ג) דעת התוס' בב"ק שגם רוב דיינים משמעותו שהמיעוט בטל ברוב כמו באיסורים.
- (ד) התומים כותב כי ההליכה אחר רוב דיינים בנויה על הסברה כי הרוב אינו טועה ומן הסתם מכוונים לאמת.
- (ה) כתבו הפוסקים שלדיינים או ציבור, יש דין רוב רק במידה וכולם ישבו ביחד ומתוכם התברר הרוב. איסוף דעותיהם של אנשים שונים הגם שהם רוב, אינו בבחינת רוב הלכתי.
- (ו) חידש המנחת חינוך כי דין הליכה אחר רוב דיינים נאמר רק בדומה לסנהדרין השקולים זה כנגד זה בחכמה וכד', אבל אם יש הבדל בחכמה והמיעוט חכם מהרוב אין ללכת אחר הרוב.
- (ז) אכן ברור שלמעשה אין לנהוג כן מי יחליט מה מקרי חכמה, וכל אחד יאמר לחכמה אחותי את.

* הסיכום נעשה ע"י העורכים.